

7.027.1/73.04(477.83)«1970-1980»

Володимир **Гончарук**

старший викладач кафедри
монументально-декоративної
скульптури
Львівської національної академії
мистецтв

Скульптурна пластика малих форм виробництва Львівської кераміко-скульптурної фабрики 1970 – 1980-х рр.: іконографія, стильові та технологічні особливості

© Гончарук В., 2018

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1313175e>

Анотація. У статті проаналізовано особливості іконографії, стилістики та технологічного виконання скульптурної пластики малих форм виробництва фахівців Львівської кераміко-скульптурної фабрики. Особливої уваги надано передумовам функціонування вказаної групи виробів в тогочасних житлових і громадських інтер'єрах та екстер'єрах. Важливим аспектом дослідження є введення у науковий обіг документації виробництва ЛКСФ, завдяки якому можна встановити авторство окремих груп виробів, а також визначити тиражі типових форм. Здійснено комплексний аналіз передумов формування стилістики та іконографії скульптурної пластики малих форм виробництва ЛКСФ відповідно до панівних ідеологічних засад 1970 – 1980-х рр.

Ключові слова: Львівська кераміко-скульптурна фабрика, скульптурна пластика малих форм, стилістика, іконографія, технологічні особливості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

У зв'язку з потребою цілісної реконструкції соціокультурних процесів другої половини ХХ ст. у львівському мистецькому осередку важливим є здійснення комплексного дослідження специфіки функціонування та асортименту виробів фабрик та підприємств мистецького профілю, які реалізували практичні завдання варіативного призначення і концептуального наповнення. Так, у контексті дослідження документації функціонування Львівської кераміко-скульптурної фабрики (далі ЛКСФ) виявлено, що до роботи активно долучалися провідні спеціалісти-скульптори, що працювали в західному регіоні а, здебільшого були випускниками Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва. Особливості асортименту виробів, і в площині ідейної, і формальної складової, є свідченням виразного поступу в контексті збереження локальних традицій та впровадження варіативних новацій не тільки технологічного, але й образного характеру. Окрім того, у зв'язку з частковою втратою архіву ЛКСФ, а також відсутністю фахових каталогів виробництва (окрім єдиного рекламного каталогу), гостро стоїть питання атрибуції творів провідних авторів, серед яких В. Борисенко, Т. Бриж, Ю. Садовський, В. Одрехівський, В. Подольський, І. Скаун. Основна частина цих творів перебуває у зоні активного зацікавлення колекціонерів і поціновувачів мистецтва другої половини ХХ ст. Також вагомим є те, що вивчення окремих явищ дозволяє встановити особливості функціонування культурного сектору вказаного періоду, визначити пріоритет у промисловій естетиці та концепції розбудови житлових і громадських середовищ як важливих трансляторів ідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, яка розглядається. Дослідження функціонування ЛКСФ відбувається доволі давно у різних площинах, переважно у зв'язку з опрацюванням таких груп виробів як посуд і декоративні тарелі з різних матеріалів (скло та кераміка), а також у контексті опрацювання матеріалів до історії монументального мистецтва (скульптурних монументів, декоративних панно, комплексного декоративного оформлення інтер'єрів тощо). Однак та група виробів, яку варто кваліфікувати саме як пластику малих форм практично, не отримувала висвітлення у спеціалізованих виданнях, оскільки часто вбачалося, що ці вироби виконували винятково підготовчу роль для виконан-

ня монументальних робіт. Часткова інформація, дотична до проблематики статті, присвячена питанням функціонування ЛКСФ надана в п'ятому томі «Історії декоративного мистецтва України» (2016) [1], а також монографії О. Голубця «Львівська кераміка» [2]. До окремих аспектів функціонування ЛКСФ, щоправда в загальнокультурному контексті, у своїй дисертації «Образотворче мистецтво України 1940 – 1960-х рр.: шляхи розвитку й художньо-стильові особливості» (2016) звернувся О. Роготченко [5], а окремі концепції розвитку технологічних новацій вказані в публікації В. Хижинського «Становлення львівської школи професійної кераміки (1940-1960 рр.)» (2011) [6]. Окрім того, важливий блок дотичної інформації присвячений проблематиці розвитку львівської скульптури зазначеного періоду висвітлений у розділі авторства С. Степко, де авторка відзначає специфіку творчих пошуків авторів осередку, як у царині монументальних, так і станкових практик [4].

Невирішені частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Таких аспектів є кілька – опрацювання архівних і візуальних матеріалів, інтерв'ювання співробітників ЛКСФ з метою встановлення технологічних, тематичних, стилістичних і образно-композиційних особливостей скульптурної пластики малих форм, яку виготовляли митці в межах функціонування ЛКСФ як одного з найпотужніших осередків художньої практики в західноукраїнському регіоні 1970 – 1980-х рр.

Формулювання мети. Мета пропонованого дослідження – здійснити комплексне опрацювання матеріалів, пов'язаних з виробництвом скульптурної пластики малих форм на технічних потужностях ЛКСФ для визначення стилістичних, іконографічних і технологічних особливостей, а також розв'язання окремих аспектів проблематики атрибуції.

Новизна пропонованого дослідження сформована на підставі відсутності спеціалізованих наукових праць, присвячених проблематиці та необхідності введення у науковий обіг нових матеріалів, отриманих з архівів установ Львова.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим явищем для розвитку скульптурної пластики малих форм у Львові другої половини ХХ ст. стало функціонування потужного центру мистецької практики – ЛКСФ, технічні бази якої дозволяли ефек-

тивно та якісно виконувати роботи різного ступеня складності та вирішувати важливі художні завдання через застосування складних форм, які стосуються виконання готових виробів у бронзі, кераміці, інших матеріалах, що давали можливість здійснити тиражування. У цьому контексті необхідно відзначити кілька аспектів, завдяки яким стала можливою поява такого центру та наслідки його функціонування у період розквіту (опрацьована документація дозволяє стверджувати, що це 1970 – 1980-ті рр.).

Першим і фактично, на певному етапі, ключовим стало те, що у Львові існувала фабрика Івана Левинського, завдяки якій були апробовані варіативні комплексні замовлення щодо оформлення інтер'єрів і екстер'єрів житлових і громадських споруд [2, с. 14]. Після змін, що відбулися у Львові зокрема та в західноукраїнському регіоні загалом, з'явилися нові потреби вирішення великих груп завдань пов'язаних з промисловою естетикою, декоративним наповнення індивідуальних та громадських просторів. Якщо функційні завдання, які постали перед митцями залишилися в цілком традиційній площині, нова ідеологічна модель потребувала візуального підкріплення у чисельних зразках тематичної продукції, що мала бути інтегрованою у простір буття індивідів. Тут варто вказати, що це не зумовило вичерпання асортименту скульптурними виробами, що зображали політичних, культурних чи військових діячів комуністичного режиму, а також осіб дотичного ідеологічного спрямування, але й тих складових нової державної міфології, що мали легітимізувати новий тоталітаризм. У концепцію локальної варіації комуністичної ідеології, з метою певної легітимізації та ствердження елементів спадковості, інтенсивно інкорпоровувались образи культурних, політичних і військових діячів, які жили та працювали до умовних дат Жовтневого перевороту 1917 р. чи «золотого вересня» 1939 р. Саме тому велика група виробів була присвячена відтворенню образів часів Козаччини чи періоду Національно-культурного відродження кінця XVIII – початку ХХ ст., про що детальніше скажемо згодом. Досвід працівників фабрики І. Левинського почасти був застосований у цій площині, однак зберігалися проблеми наявності кадрового складу, сформованого в цілком іншій ідеологічній парадигмі [2, с. 14].

Наголосимо, що після створення Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва 1947 р. було визначено ключові завдання, що покладалися на колектив, який складався не лише з місцевих фахівців, але й постійно укомплектовували його новими спеціалістами з різних мистецьких центрів (Києва, Москви). Серед таких завдань було забезпечення нових підприємств і установ особами, які могли виконувати об'єкти промислової естетики, а також індивідуальні проекти оформлення інтер'єрів і доповнень. Важливо, що вказана група замовлень передбачала реалізацію і ідеологічних, і цілком нейтральних за концептуальною складовою речей. Так, окрім декоративних доповнень у вигляді скульптурних виробів малих форм ідеологічного чи історичного характеру, доволі великим був блок анімалістичної тематики. Особливості виробів ідеологічної групи передбачали застосування впізнаваних з точки зору іконографії мотивів, які часто мали виразний перегук з історичними образами й навпаки (характерним прикладом є чисельні варіації фігур вершників козаків-вершників і членів кінної армії РСКА). Тут увага загострювалася не тільки на фіксуванні героїки, але й акцентуванні спадковості традиції, вагомості ідеї захисту та сили військових різних історичних періодів. Специфічним варіантом були скульптурні групи, що синтезували образ святого Юрія та козака – кінний вершник, що долає класичною шаблею типу шамаша змія-дракона (останнього цілком характерно трактованого за формотворенням, як у зразках української іконописної традиції XVII – XVIII ст.). Інші образи статичних вершників за своїми іконографічними особливостями продовжували лінію народної картини «Козак-Мамай» або ж розвивали галерею образів А. Базилевича, створену в процесі ілюстрування «Енеїди» (1968 р.) І. Котляревського (особливо характерними стали ці прояви в таких зразках тиражованої продукції як декоративні керамічні тарелі, де і композивання, і колористичний підхід демонструє виразні ознаки цитування, однак і в зразках скульптурної пластики малих форм на стилізації часто відчувається вплив вказаного видання).

Важливо вказати, що технологічний аспект виконання вказаної групи творів демонструє поступові та варіативні експерименти з розбірними формами для відливання у різних

матеріалах, результатом чого стала поява виробів з тиражами до 50-ти, а в окремих випадках 30-ти чи 10-ти одиниць. Водночас, як зазначив В. Хижинський, «основна робота в напрямі освоєння нових матеріалів була проведена технологом та головним інженером фабрики (ЛКСФ) І. Малишком. Вперше у вітчизняній практиці він запроваджує процес, який передбачає лише один випадок керамічних виробів, солі та кольорові емалі, розроблені за спеціальними рецептами, наносилися на сирий черепок. Наполеглива багаторічна праця І. Малишка та його послідовників визначила значні можливості львівської кераміки, її конкурентність на всесоюзному і міжнародному рівнях» [6, с. 136]. Варто вказати, що аналіз збережених виробів з інших матеріалів, зокрема бронзи та гіпсу, також дозволяє стверджувати, що технологічні пошуки та вдосконалення на базі фабрики постійно відбувалися, завдяки чому вироби мали і відповідний естетичний вигляд, і, відповідно до потреб, складний професійний рівень виконання.

Анімалістична скульптура малих форм призначена для доповнення громадських і приватних інтер'єрів демонструє доволі варіативний тематичний підхід, адже автори звертались і до образів місцевої фауни, і до відтворення екзотичних чи почасти фантастичних істот. І якщо образи тварин локальної фауни (баранів, козликів, півнів, котів, собак тощо) часто демонструють зв'язок з традиціями народного мистецтва в контексті пошуку відповідних ракурсів і стилізації, то екзотичні тварини та фантастичні істоти трактувалися з більшою увагою до потреби реалістичного відтворення, де стилізація часто була зумовлена пластичними властивостями самого матеріалу, який застосовували автори. Тут доцільно зазначити, що над вказаною групою скульптурної пластики малих форм здебільшого працювали автори, фаховий рівень яких не завжди передбачав наявність вищої мистецької освіти, що часто ускладнює атрибування. Водночас, робота з архівними договорами не дає змоги визначити зовнішній вигляд більшості виробів, адже в цих документах для скульптурної пластики малих форм зазвичай надано лише назву без уточнень опису та затверджених ескізів. Окрім того, часто назви, вжиті для тиражованої продукції, не завжди коректно відображають те, чим цей виріб був насправді. Загалом ця група творів демонструє більш вільний

підхід до стилізації, спроби експериментування на рівні композивання та формотворення, а твори скульпторів орієнтовані на тиражування різного обсягу та присвячені фіксуванню портретів конкретних історичних персоналій або ж ідеалізованих образів воїнів-героїв, селян і робітників, які досягли високих результатів у своїй професійній діяльності, зберігають виразну реалістичну лінію. Останнє також можна простежити й у образах, які надалі виконувались у збільшеному масштабі для оформлення ландшафтних і урбаністичних середовищ. Також треба наголосити, що трактування соцреалізму, що було актуальним станом на кінець 1970-х – 1980-х рр. передбачало виразний відхід від суворої героїки в бік м'якого, емоційно виразного моделювання образів, навіть на рівні відображення екзистенції починає превалювати споглядальність.

Це стояло доволі гострим моментом у зв'язку з тим, що такі вироби переважно не передбачали великих тиражів і розроблялися для конкретних об'єктів. Хоча в цьому сенсі є винятки. Наприклад, це стосується кількох скульптурних робіт Т. Бриж, які початково були демонстровані, й зокрема, у контексті виставкової діяльності, а згодом змасштабовані та виконані в монументальних формах. Договори Т. Бриж з ЛКСФ на виконання у бронзі таких робіт надають змогу стверджувати, що виставкова апробація також могла бути однією з передумов до наступної реалізації проекту, не завжди в межах конкурсу. Суттєво, що інтенсивність виконання таких замовлень для різних міст на території УРСР, МРСР, РРФСР, інших республік колишнього СРСР дає змогу реконструювати роль львівських скульпторів не тільки у формуванні естетичних пріоритетів і вплив на мистецькі тенденції всередині країни, але й відійти від «регіоналізуючого» контексту огляду художніх практик. Адже, у такому разі не варто розглядати львівську скульптурну пластику малих форм суто з оглядом на локальну середовищну ситуацію, а визначити роль цього явища на території СРСР і пострадянського простору.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Досвід опрацювання матеріалів, і візуального, і документального характеру, дозволяє стверджувати, що надалі доцільно здійснити серію публікацій, присвячених окремим авторам та їхній роботі на ЛКСФ у царині скульптурної пластики малих форм.

Водночас, визначено, що матеріально-технічна база фабрики дозволяла здійснювати проекти різної ступені складності, провадити експериментальну діяльність. Існують складнощі з приводу встановлення авторства виробів, орієнтованих на тиражування, однак у тривалій перспективі є змога сумувати всі результати та видати каталог, у якому були б відображені напрацювання львівських скульпторів і керамістів 1960 – 1980-х рр. Аналіз тематики та стилістики виробів дозволяє у свою чергу стверджувати про формування виразного типологічного структурування з визначенням формальних і композиційних підходів для їхньої реалізації, а це дозволяє у перспективі також бути розвинутим в окреме дослідження розвитку тематичних концепцій і на прикладі окремих авторів, і на прикладі колективних практик. Варто наголосити, що, на нашу думку, ця документальна база потребує опублікування в електронному вигляді з відкритим доступом і для науковців, і осіб, що виявляють інтерес до історії українського мистецтва другої половини ХХ ст.

1. Голубець О. Львівська кераміка / О. М. Голубець. – К. : Наук. думка, 1990. – 120 с.
2. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 5 / [голов. ред. Г. Скрипник] НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2016. – 546 с.
3. Єфімова А. Новітні мистецькі практики Publik art: до питання термінології // Народознавчі зошити. – № 6 (102). – 2011. – С. 1019-1024.
4. Мистецтво оновленого краю / Я. Запаско, В. Овсійчук, О. Чарновський, С. Степко. – К. : Мистецтво, 1979. – 171 с.
5. Роготченко О. Образотворче мистецтво України 1940 – 1960-х рр.: шляхи розвитку й художньо-стильові особливості : дис. ... док. Мистецтвозн. : 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). – К. : Інститут проблем сучасного мистецтва, 2016. – 488 с.
6. Хижинський В. Становлення львівської школи професійної кераміки (1940-1960 рр.) / В. Хижинський // Вісник ХДАДМ. – 2011. – № 1. – С. 134-136.

REFERENCES

1. Holubets O. (1990). Lvivska keramika [Lviv ceramics] – Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
2. Istoriiia dekoratyvnoho mystetstva Ukrainy (2016). [History of decorative art of Ukraine]. In Vol. 5. Vol. 5.– Kyiv. – NAN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho (in Ukrainian)
3. Yefimova A. (2011). Novitni mystetski praktyky Publik art: do pytannia terminolohii [The latest artistic practices of Publik Art: to the terminology issue] In Narodoznavchi zoshyty. – Lviv, 6 (102), 1019-1024 (in Ukrainian)
4. Mystetstvo onovlenoho kraiu. (1979). [Art of the renovated land]. – Kyiv : Mystetstvo (in Ukrainian).
5. Rohotchenko O. «Obrazotvorche mystetstvo Ukrainy 1940 – 1960 kh rr.: shliakhy rozvytku y khudozhno-stylovi osoblyvosti [Fine Arts of Ukraine 1940 – 1960's: ways of development and artistic-style features]», (Ph.D. diss., Instytut problem suchasnoho mystetstva, 2016, 488) (in Ukrainian).
6. Khyzhynskyi V. (2011). Stanovlennia lvivskoi shkoly profesiinoi keramiky (1940-1960 rr.) [The formation of the Lviv school of professional ceramics (1940-1960)]. In Visnyk KhDADM. – Kharkiv, 1, 134-136 (in Ukrainian)

ANNOTATION

Volodymyr Honcharuk. Sculptural plastic of small forms of production of the Lviv ceramic-sculptural factory from the 1970's-1980's: iconography, style and technological features.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in profound serious studies of sociocultural conditions of artistic life in Lviv of the second part of XX century. Due to the necessity of the complex research of the subject, peculiarities both of activity and product range of Lviv art industry enterprises should be thoroughly analyzed. The point is to study the variety of product assortment as the reflection of both practical and conceptual demands of the time. So, it have been found out that the very prominent sculptors of Western Ukrainian region – mostly the graduates of Lviv State Institute of Applied and Decorative Art, had been working for Lviv Ceramic and Sculpture Factory (LECSF). Both formal and stylistic features of LECSF production show an eminent progress in the task of combination of local traditions with technological and artistic innovations.

Objectives. The main objective of this study is to perform a complex research of materials connected with small scale sculpture production in technical conditions of Lviv Ceramic and Sculpture Factory.

Methods. So far to this research there have been applied such methods as historical-comparative, structural-functional, statistic and of art research.

Results. The results of the research support the idea that Lviv Ceramic and Sculpture Factory was an important regional center of art development and creative search. Its activity had vital significance for evolution of small scale sculpture art in Lviv of the second part of the XX century. The technical capabilities of the enterprise enabled effective practical realization of the variety of complex artistic ideas by the possible use of complicated casting molds for work with bronze, ceramics and other materials, suitable for replication. Here it is important to point out few aspects: the conditions that enabled the foundation of such center, the consequences of its functioning during the peak of activity (1970–1980 th., according to the studied documentary materials). The changes that took place in Lviv as well as in all western Ukrainian region in general, caused the necessity of solving of great amount of technical aesthetics tasks and the decoration of living and working areas problem as well. It is important to mention, that due to the need of qualified training of specialists for LECSF and other similar enterprises, in 1947 Lviv State Institute of Applied and Decorative Art had been found. And key tasks and goals for the specialists (both local specialists and newcomers from such prominent artistic centers as Kyiv, Moscow and Lviv) had been defined. Among these tasks and problems there have been demanded specialists who could deal with industrial aesthetics projects for new enterprises, with individual interior concepts and decorative supplements. It should be noted, that indicated category of artistic works had both ideological focus as well as quite conceptually neutral one. Apart from decorative supplements containing small scale sculpture on ideological and historical themes, there was a wide section of animal sculpture. While some merely functional tasks for sculptors remained without any substantial changes, a new ideological model demanded some visual implementation in various products that should be widely integrated into individuals' lives. The topics of such sort of production hadn't been limited only with images of politic, historic and cultural leaders of communist movement (or other – of ideologically similar nature) and other elements of new "state" mythology that should promote legitimization of new totalitarianism conditions. Wide range of images of cultural, historical and political famous personalities, who lived and worked before

the October revolution of 1917 or The Golden September of 1939 were featured as well and extensively used in local communist ideology adaptation as some attributes of legitimization through the historical and cultural continuity

Animal small scale sculpture, designed for decoration of public and private interiors, shows the variety of forms and topics, as far as artists used the images of local fauna as well as exotic, sometimes even some fantastic creatures. While the local fauna images (rams, goats, roosters, cats and dogs etc.) every so often demonstrate the close connection with folk art traditions in the meanings of decorative features and stylization, – exotic animals and fantastic creatures have been designed with more attention to realistic details – here stylization was merely the cause of plastic peculiarities of working material, used by artists. So here we may distinct some style variations within animal sculpture section.

Conclusions. The present results of the study based on the visual as well as documentary materials analysis, proves the expediency of further publications dedicated to certain personalities and their work in Lviv Ceramic and Sculpture Factory in small scale sculpture sphere. It have been pointed out that technical base enabled an effective realization of artistic projects of various degrees of complexity and was suitable for creative experimental activity. As far there are some difficulties with replicated production attribution, but nevertheless after the summarizing all the results of this question studies, the next reasonable step would be to publish a catalog that would reveal the best achievements of Lviv sculptors of 1960 – 1980th. LECSF Production themes and stylistic analysis gives an idea of distinctive typological structure with clear distinction of composition and formal features. It gives scope for future investigations of a themes concept evolution based on the certain authors' works as well as on collective projects.

АННОТАЦИЯ

Владимир Гончарук. Скульптурная пластика малых форм производства Львовской кераміко-скульптурной фабрики 1970-1980-х гг.: иконография, стилевые и технологические особенности. В статье проанализированы особенности иконографии, стилистики и технологического исполнения скульптурной пластики малых форм производства специализированной Львовской кераміко-скульптурной фабрики. Особое внимание уделено предпосылкам функционирования указанной группы изделий в жилых и общественных интерьерах и экстерьерах 1970–1980-х гг. Важным аспектом предлагаемого исследования является введение в научный

оборот документации производства ЛКСФ, благодаря которому можно установить авторство отдельных групп изделий, а также определить тиражи типичных форм. Осуществлен комплексный анализ предпосылок формирования стилистики и иконографии скульптурной пластики малых форм производства ЛКСФ в соответствии с господствующими идеологическими основами 1970–1980-х гг.

Ключевые слова: Львовская керамико-скульптурная фабрика, скульптурная пластика малых форм, стилистика, иконография, технологические особенности.